

Eftertankar: paradoxer och moraliteter

BOEL BERNER är sociolog och historiker och professor emerita vid tema Teknik och social förändring, Linköpings universitet. Hennes senaste böcker är: Blodflöden. Blodtransfusion och blodgivning i det svenska samhället (2012), Knowledge and Evidence. Investigating Technologies in Practice (red. med Corinna Kruse 2013) samt Kön, kropp, materialitet. Perspektiv från fransk genusforskning (red. med Isabelle Dussauge 2014).

Redaktörerna av detta temanummer har inbjudit till reflektion om den akademiska vardagens många förgivettagna handgrepp och rutiner. Det har blivit en volym fylld av kluriga och vassa analyser. Bidragen samtalar med varandra, bygger ut och förgrenar bilden av vad det är vi egentligen har för oss inom akademien.

Min uppgift är att fundera över någon sorts slutsats. Vad handlar dessa artiklar om akademiska handlag om? Vilka praktiker ger de uttryck åt, vilka teman och vilken underförstådd moral kan man finna i texterna?

Här infinner sig genast ett antal paradoxer.

Den första handlar om en oxymyron, en semantisk kullerbytta. För att få perspektiv på materialet gick jag nämligen först till SAOB, Svenska akademiens ordbok, riksläkaren för ords betydelser. Jag finner då (i kort och selektiv sammanfattning) att:

Akademisk syftar på: studierna vid ett universitet; något uteslutande teoretisk och utan praktiskt intresse. En akademisk fråga är något de lärde tvistar om, och som är "af jämförelsevis ringa räckvidd". I överförd betydelse även något regelmässigt, med "viss stelhet och konventionalism".¹

Något stelt, teoretiskt och utan praktiskt intresse, således.

Handlag är, enligt samma källa, något långt mer jordnära, flexibelt och användbart. Det är:

tillvägagångssätt, metod, manöver. Det syftar på skicklighet eller färdighet i händernas bruk, händighet; (naturlig) fallenhet eller i övning förvärvad förtrogenhet, anger sätt att bruka sina händer, hantera redskap eller verktyg i sitt arbete.²

Dessa båda ord tycks motsäga varandra. Sammanställningen "akademiska handlag" går inte riktigt ihop – men det är kanske redaktörernas avsikt. Vi ska känna skon

skava, stimuleras av glappet mellan det stela teoretiserandet och den sinnliga förtrogenheten med redskap och verktyg. Vilja fylla ut tomrummet och skapa gränsöverskridanden, se teori som praktik och händigheten som styrd av underförstådda teoretiska föreskrifter.

Så kan man läsa tidskriftsnumrets texter.

Hos några av författarna finns en uppenbar förtjusning över vetenskap som artefaktuellt kroppsarbete. Pennans eftertänksamma plitande av matematiska formler hos Bengt Olle Bengtsson, skiop-tonapparatusens handstyrda ljussken hos Thomas Kaiserfeld, sorterandet och bortsorterandet av pappershögar och böcker hos Orvar Löfgren. Händernas rörelser styrs av tanken, men styr den även. Att skriva är att tänka, det må vara formler eller kritiska marginalanteckningar till någon annans skrivande. Ibland kan man omvandla intellektuella problem till handfasta manövrar där den manuella sorteringen av utkast, artiklar, papperslappar med idéer hjälper tankens ordnande i kategorier och begrepp.

Påtagligt är dock att detta handfasta arbete sker utan större kroppslig ansträngning. Den mentala mödan är ofta desto större. Texterna andas ångest. Kommer ekvationen att gå ut? Vågar jag skriva vad jag egentligen tänker om XX:s artikel? Har jag säkert hittat de rätta referenserna, de som visar att jag ingår i fältet? Sedan lättnad när resultaten stämmer, sökningen lyckats, och reviewutlåtandets kritik kan hanteras med några lätta omskrivningar.

Tydligt framkommer i texterna även att det akademiska hantverket sker inomhus. Ingen av författarna rör sig egentligen bortom skrivbordet, seminarierummet eller föreläsningssalen. Vart tog exkursionerna ut i naturen vägen, eller fältarbetet i

exotiska miljöer? Föreläsningarna i Folkets Hus för ett kunskapsförstående folk (jo, Kaiserfeld tangerar dem)? Det akademiska rörelsemönstret tycks begränsat; kroppen nedanför armar och händer får inte mycket motion.

I stället stirrar forskarna på pappret eller in i datorn, alltmer sällan dock på provröret eller i mikroskopet, de klassiska forskningsattributen. Eller så hanterar de powerpointprojektorn, snitsar till föreläsningen med lustiga bilder hämtade från Google. Det visuella tar alltså rätt stor plats i en akademikers vardag. Liksom det auditiva: korridorsskvallret (som, med viss risk, även kan ske via e-post eller twitter) och som Mats Benner skriver om; seminariediskussionerna som Marie Cronqvist tar upp.

Här kommer vi till numrets andra paradox, som handlar om moral. Det akademiska handlaget är en individuell förmåga, men den kan bara läras in och utövas socialt. Envar är *inte* sin egen professor. Tydligast framkommer det i Marie Cronqvists artikel om samtal i seminarierummet. Seminariet är en arena för både självständighet och kollegialitet. Än idag, menar hon, ageras här ut såväl individualism som lagarbete, originalitet som konformism, revirtänkande som solidaritet. Seminariet företräder på vis det i huvudsak goda akademiska *habitus* som handlagen måste inkorporeras i. Solisten kan ibland få glänsa men måste också samspela med orkestern. Man ska komma med egna tolkningar men också lyssna och lära av andra.

Samma moraliska dubbelhet mellan självständighet och samhörighet går igen i Billy Ehns diskussion om konsten att lära sig ge, ta och hantera kritik. Kritik är smörjmedlet i det akademiska maskineriet; utan det ingen rörelse framåt. Sam-

"Ibland undrar jag om jag verkligen sysslar med forskning, när jag sitter hemma och surfar på Nätet", klagar en doktorand i humaniora. "Tänk om man istället fick ta på sig en vit rock och vandra in i labbet. Då skulle man säkert känna sig som en riktig forskare!" Foto: Billy Ehn.

tidigt ger kritiken friktion, i själen och i arbetet. Det gäller att hålla känslorna i styr. Blir man avslöjad som en bluff, duger man? Hur vågar man gå vidare? Seminariediskussionernas, liksom review- och sakkunnigutlåtandenas arenor kännetecknas av ambivalens. Här uttrycks oginhet och rivalitet – men tillräckligt ofta också nyfikenhet och uppskattning, ges konstruktiva uppmuntranen och goda råd.

Den enskilde forskaren måste således lära sig balansera mellan ödmjukhet och övermod. Kunna lägga band på känslor av att ha blivit personligen förorättad, skapa en buffertzonen mellan kritiken och sig själv. Billy Ehn kallar sin metod att hantera kritik för att gå in en mental farstu. Där

kan man stampa av sig ilskan över att ha blivit alldeles och orättvist missförstådd, samla tankarna och gå vidare.

Jag ser akademisk verksamhet som en *moralisk ekonomi*, där resurser – materiella och immateriella – utbytes mellan aktörer. När begreppet först användes i detta sammanhang av Robert E. Kohler (1994) i studien *Lords of the Fly* syftade han på den utbytsekonomi som vissa genetiker utvecklade under tidigt 1900-tal. De distribuerade utan kostnad flaskor med bananflugor, standardiserade enheter som hade ett centralt bruksvärde inom den genetiska forskningen. Flugornas bytesvärde räknades i anseende och kontakter, inte i pengar. På så vis skapade man en viktig

uppsättning moraliska regler för tillgång till forskningens resurser och redskap, för hur förtjänster och skulder utbyttes mellan forskningsmiljöer, och för hur moralisk auktoritet förmedlades från en generation forskare till nästa.

På samma sätt sker en stor del av dagens akademiska utbyte altruistiskt eller i varje fall i form av icke-monetära gåvor och gengåvor, på moraliskt förpliktigande och ofta indirekta sätt. Åtskillig tid och möda läggs ner på att läsa avhandlingar inför disputationer, skriva kommentarer till okända personers mer eller mindre hopplösa artiklar, redigera antologier och tidskriftsnummer. Det ger inget klirr i kassan och inte heller mycket poäng i citeringsindex (och därmed mer klirr). Men utan dessa hjälpande handtag, denna moraliska gåvoekonomi, stannar forskning som kollektiv verksamhet av. Att inse att också det slitsamma, ointressanta arbete som görs för det gemensamma bästa är nödvändigt – och dessutom bra för det egna tänkandet – är en viktig del av inskolningen i akademins habitus (se Johnson 2005).

Det för oss till en sista paradox, om emotionernas viktiga roll i vad som rimligen förmodas vara det analytiska och rationella tänkandets högborg. Dessutom är dessa känslor paradoxala. Uppenbarligen gillar tidskriftens författare sin verksamhet. De är stolta över de många, ofta osynliga, handlag som de över åren lärt in och som finns (im)materialiserade i seminariekulturer, akademiska rutiner och ritualer, förväntningar och belöningar. Dock dominerar i texterna ett annat tonläge.

Det verkar vara jobbigt att vara akademiker. Bara Bengt Olle Bengtsson tycks uppleva glädje och tillfredsställelse i det akademiska hantverket *i sig*. Övriga blir glada om artikeln accepteras eller semina-

riediskussionen lyfter. Men i övrigt är man kluven. Maktrelationer, hierarkier, gränsdragningar tycks mer eller mindre uppenbart vara ingrodda i akademien. Att hantera dem ingår i de mentala och praktiska handlag som också måste läras in. Dagens akademiska vardag kännetecknas av känslomässiga berg- och dalbanor – och värre tycks det bli!

Vi verkar idag i Sverige och annorstädes överge den tillvaro där "sociological man" styrde inom akademien, hen som motiverades av den CUDOS-normativitet som Mats Benner lyfter fram och som i varje fall ideologiskt antogs känneteckna den högmoderna forskningsverksamheten. Då var oegennyttiga och gemensamhet honnörsord (om än ej alltid verklighet). Nu inträder vi i stället i ett skede där "economic man" får och ska breda ut sig inom akademien. Nu ska konkurrens och individuell vinstmaximering gälla, i New Public Managements spår – var och en sin egen entreprenör! Marie Cronqvist ser doktorandernas seminariedeltagande, och därmed det kollektiva ansvarstagandet, minska när varje doktorand ska producera snabbt och mera, och individuella studieplaner och kursläsande tar över. Olof Sundin visar på narcissismen i citeringsmaskineriets och publiceringshetsens spår liksom på läsandets snuttifiering på webben. Mats Benner lyfter fram den ständigt närvarande rankningens och de otydliga och motsägelsefulla nya normernas frätande på det akademiska egot. Här och i övriga artiklar ges moraliska diagnoser och även, direkt och indirekt, preskriptioner för vad som bör känneteckna det goda akademiska livet.

Mot denna verklighet – eller verklighetsbild – kan man anlägga moteld. För att anknyta till titeln på en dokumentärfilm om Pierre Bourdieus akademiska liv:

La sociologie est un sport de combat – sociologi är en kampsport! Och kanske inte bara sociologi. Alltså: Upp till kamp för de goda akademiska handlagen, för nyfikenhet, ihärdighet och gemensamt ansvarstagande, för kunskap och kritiskt tänkande! Kanske är det en strid mot värdervarnar. I vilket fall är den nödvändig för att bevara en värdig och värdefull akademisk vardag. Så kan man också tolka detta tidskriftsnummers budskap.

NOTER

- ¹ <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/show.phtml?filenr=1/9/16.html> (21 januari 2014).
² <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/show.phtml?filenr=1/93/139.html#HAND-LAG> (21 januari 2014).

REFERENSER

- Johnson, Ericka, 2005. "Learning karate", in Mellström, Ulf (red.), *Kunskapens vägar och forskningens praktik: En vänbok till Boel Berner*. Lund: Arkiv.
 Kohler, Robert E., 1994. *Lords of the Fly: Dro-*

sophila Genetics and the Experimental Life. Chicago: University of Chicago Press.

SUMMARY

Afterthoughts: Paradoxes and Moralities
 (Eftertankar: paradoxer och moraliteter)

The article highlights themes and paradoxes found in the issue's articles about everyday academic "savoir-faire". One paradox concerns the oxymoronic character of the topic: is academic savoir-faire to be seen as hands-on theory or as theoretical sleights of hand? The second paradox depicts academic life and routines as both intensely individual, even narcissistic, and social and altruistic. A third paradox concerns the high prevalence – and even necessity – of emotions in what are supposed to be rational academic practices and environments. These paradoxes can be seen as containing an implicit moral diagnosis of the current state of affairs within Swedish academia.

Keywords: paradoxes, morality, academic savoir-faire, individual/collective, emotions/rationality.

Boel Berner, professor, Department of Thematic Studies – Technology and Social Change, Linköping University, Linköping, Sweden.